

ปรัชญาชีวิตตามแนวคิดทางพุทธปรัชญาเถรวาท Philosophy of Life According to Theravada Buddhist philosophy

สรวิชัย วงษ์สอาด

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม

sompong_25@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเนื้อหาเรื่อง “ปรัชญาชีวิตตามแนวคิดทางพุทธปรัชญาเถรวาท” พบว่า ชีวิตมีความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตกับโลก และจักรวาล เพื่อกำหนดเป้าหมายชีวิตและสังคมของมนุษย์ พยายามสืบค้นหาที่มาทางธรรมชาติ คุณค่า การกำเนิด จุดหมายปลายทาง และชะตากรรมของชีวิตมนุษย์ ตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย ที่อยู่บนพื้นฐานทางวัฒนธรรมที่หลากหลาย แตกต่างกันไปตามลักษณะทางชนชาติ สภาพภูมิประเทศ ขนบธรรมเนียม ประเพณี และลัทธิทางศาสนา ที่เป็นพื้นฐานของโลกทัศน์และชีวทัศน์ที่มีต่อโลกและชีวิต ที่มีต่อจักรวาลหรือสิ่งทั้งหลายที่มนุษย์ในการดำเนินชีวิต ตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย ที่เกี่ยวกับปัญหาทั้งหมดของชีวิตมนุษย์และสรรพสิ่งที่ทำให้เข้าใจแนวทางในการดำเนินชีวิต ความสำเร็จในชีวิต ธรรมชาติของชีวิต ที่มีความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และมนุษย์กับจักรวาล เพื่อตอบสนองความใคร่รู้และกำหนดเป้าหมายวิถีชีวิตในสังคม ตลอดจนปรากฏการณ์ที่อยู่เบื้องหลังของธรรมชาติ โดยที่มนุษย์เชื่อว่า สิ่งที่ปรากฏผ่านประสาทสัมผัสที่มีความเคลื่อนไหวอยู่เบื้องหลังธรรมชาติ ที่ทำให้มนุษย์สามารถสืบค้นหาความจริงอันสูงสุดจากธรรมชาติ ตามแนวคิดทางปรัชญาที่พยายามตีความคำว่า “ชีวิต” เพื่อให้เข้าใจถึงความหมายที่แท้จริงว่า ปรัชญาชีวิตคืออะไร ชีวิตตามแนวคิดทางปรัชญาเป็นอย่างไร และลักษณะของปรัชญาชีวิตคืออะไร

คำสำคัญ: ปรัชญาชีวิต แนวคิด พุทธปรัชญาเถรวาท

Abstract

This article aims to study the content of “Philosophy of life according to Theravada Buddhist philosophy” found that life has a relationship between life and the world and the universe to determine human life and social goals Trying to search for natural origin, value of origin, destination And the fate of human life From birth to death That is based on various cultural backgrounds Varies according to ethnic characteristics Topography, traditions, religion That is the basis of the worldview and biosphere towards the world and life That has to do with the universe or things that humans have in their lives from birth to death That deals with all the problems of human life and all things that make understanding the way of life Success in life Nature of life With the relationship between man and nature And humans and the universe In order to satisfy the desire and set goals for life in society As well as the phenomenon behind the nature Which humans believe Things that appear through the senses that are moving behind nature That allows humans to search for the highest truth from nature According to philosophical concepts that try to interpret the word “life” in order to access the true meaning that What is life philosophy? What is the philosophy of life? And what is the nature of life philosophy

Keywords: philosophy of life, concept, Theravada Buddhist philosophy

1. บทนำ

มนุษย์ทุกเผ่าพันธุ์ย่อมมีปรัชญาเป็นของตนเอง ที่สั่งสมและเพิ่มพูนพัฒนาขึ้นในสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสังคมของเผ่าพันธุ์ ที่เกิดจากความสงสัยและใคร่เรียนรู้ธรรมชาติเพื่อนำไปแก้ปัญหาในการดำรงชีพในสังคมแต่ละยุคแต่ละสมัย ที่มีต่อโลกและชีวิตของมนุษย์ตามที่มันเป็น และมนุษย์คิดว่ามันน่าจะเป็นระหว่างชีวิตกับจักรวาล เพื่อตอบสนองความใคร่รู้ และกำหนดเป้าหมายวิถีชีวิตในสังคมมนุษย์ ตลอดถึงปรากฏการณ์ที่อยู่เบื้องหลังของธรรมชาติ โดยที่มนุษย์เชื่อว่าสิ่งที่ปรากฏผ่านประสาทสัมผัสเสมือนหนึ่ง อาจจะมีเคลื่อนไหวอยู่เบื้องหลังที่เข้าถึงปรากฏการณ์ที่อยู่เบื้องหลังธรรมชาติ ที่ทำให้มนุษย์สามารถสืบค้นหาความจริงอันสูงสุดจากธรรมชาติได้ ที่ก่อให้เกิดกระแสความคิดทางด้านอภิปรัชญา (Metaphysic) ญาณวิทยา (Epistemology) และคุณวิทยา (Axiology) ขึ้นได้ แนวคิดดังกล่าวนี้ ซึ่งเป็นบ่อเกิดแห่งปรัชญาบริสุทธิ์ และเป็นฐานให้เกิดแนวคิดด้านปรัชญา ในยุคต่อมา ไม่ว่าจะเป็นด้านวัตถุนิยม (Materialism) จิตนิยม (Idealism) และทวินิยม (Dualism) ตลอดจนแนวคิดที่คลี่คลายไปสู่ความพยายามในอันที่จะเข้าถึงความหมายของชีวิตและสังคมมนุษย์อย่างสมบูรณ์

ด้วยเหตุนี้ ผู้เขียนเห็นว่า ชีวิตตามแนวคิดทางปรัชญาที่เกี่ยวข้องอยู่กับวิญญานนิยม สยาศาสตร์ ชั่วญ และกลางสังฆณ์ ตลอดจนหลักปฏิบัติในชีวิตประจำวันที่อยู่กับความเชื่อทางศาสนา และแนวคิดทางปรัชญาตะวันตก โดยศึกษาจากแหล่งข้อมูลทางวัฒนธรรมที่สำคัญ ที่จะนำเราไปสู่ความเข้าใจสังคมไทยและวิถีชีวิตของชาวไทยอย่างแท้จริงของชีวิต ที่ทำให้เกิดกระแสความคิดด้านจริยศาสตร์ สุนทรียศาสตร์ ปรัชญาศาสนา และปรัชญาการเมือง เป็นต้น เป็นการนำเอาปรัชญาบริสุทธิ์ไปประยุกต์ใช้ให้เป็นพื้นฐานการสร้างแนวคิดเพื่อสืบค้นถึงธรรมชาติ การกำเนิด และชะตากรรมของชีวิตมนุษย์ตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย ตามแนวคิดด้านปรัชญาที่พยายามตีความชีวิตมนุษย์ เพื่อให้เข้าถึงความหมายที่แท้จริงของชีวิต และมีการสืบค้นหาที่มา คุณค่า และจุดหมายปลายทางของชีวิต โดยมีเป้าหมาย เพื่อให้ชีวิตเข้าถึงความสุข ชีวิตตามแนวคิดทางปรัชญาจึงเกิดขึ้น นั่นเอง

2. ปรัชญาชีวิต

คำว่า “ชีวิต” หมายถึง “ความเป็นอยู่ตรงข้ามกับความตาย” เพราะคำว่า “ชีวิต” มีรากศัพท์มาจากภาษาบาลีว่า “ชีวะ” แปลว่า “อยู่หรือเป็นอยู่” จึงหมายถึง ความเป็นไป ดำเนินไป เคลื่อนไหว นอกจากนี้ คำว่า “ชีวิต” ตรงกับภาษาอังกฤษคำว่า “life” หมายถึง ความมีชีวิตชีวา ความร่าเริง ความสนุกสนาน ช่วงชีวิตของสิ่งมีชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย ตลอดชีวิต ชั่วอายุ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546, หน้า 383) ดังนั้นคำว่า “ชีวิต” จึงหมายถึง สิ่งที่มีการเกิด การเจริญเติบโตและการตาย (สุเขาวรรณ พลอยขุม, 2537, หน้า 36)

นอกจากนี้ คำว่า “ชีวิต” ยังมีการจัดกลุ่มไว้ 3 กลุ่ม ชีวิตพืช ชีวิตสัตว์ และ ชีวิตคนหรือชีวิตมนุษย์ ตามแนวคิดตะวันตกนั้น อริสโตเติล (Aristotle) ซึ่งนักปรัชญาชาวกรีกโบราณได้จัดแบ่งตามคุณลักษณะของวิญญาน โดยแบ่งวิญญานออกเป็น 2 ส่วน คือ (สุจิตรา ธรณีน, 2540, หน้า 3) (1) วิญญานส่วนที่มีเหตุผล (rational part) กล่าวคือ วิญญานส่วนที่มีเหตุผล ซึ่งเป็นความสามารถในการคิดหรือกิจกรรมทางปัญญามีอยู่เฉพาะในมนุษย์เท่านั้น และ (2) วิญญานส่วนที่ไร้เหตุผล (irrational part) กล่าวคือ วิญญานส่วนที่ไร้เหตุผลแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ วิญญานพืชและวิญญานสัตว์ ซึ่งเกี่ยวข้องกับ การเจริญเติบโต การรับรู้ ความรู้สึกต่าง ๆ ที่เรียกว่า “อารมณ์” วิญญานส่วนนี้ มีอยู่ร่วมกันในมนุษย์และสัตว์ เพราะชีวิตพืช ชีวิตสัตว์ และชีวิตคนหรือชีวิตมนุษย์ มีส่วนที่เหมือนกัน แต่ต่างกัน คือ “วิญญานมนุษย์” จึงรวมเอา “วิญญานพืช” และ “วิญญานสัตว์” เข้าไว้ด้วย เพราะวามมนุษย์กินอาหาร หายใจเจริญเติบโตได้เช่นเดียวกับพืช และมนุษย์เคลื่อนไหว มีอารมณ์ความรู้สึกต่าง ๆ ได้ เช่นเดียวกับสัตว์ แต่กิจกรรมทางปัญญา คือ การรู้จักคิดนั้นเป็นสิ่งที่พืชและสัตว์ไม่มี”

กล่าวสรุปได้ว่า คำว่า “ชีวิต” คือ ความเป็นอยู่ ของมนุษย์ เพราะมนุษย์กับสัตว์หรือแม้แต่มนุษย์กับมนุษย์ด้วยกัน กล่าวคือ มนุษย์คนใดยังดำเนินชีวิตไปตามสัญชาตญาณ มนุษย์คนนั้นก็แตกต่างจากสัตว์ หากแต่มนุษย์คนใดได้พัฒนาจิตใจของตนให้สูงขึ้นเหนือสัญชาตญาณ มนุษย์คนนั้นก็ต่างจากสัตว์ และจะได้ชื่อว่า เป็นสัตว์ประเสริฐ นั้นเอง

3. ชีวิตตามแนวคิดทางปรัชญา

3.1 ชีวิตตามแนวคิดทางสสารนิยม

คำว่า “สสารนิยม” (วิทย์ วิศทเวทย์, 2520, หน้า 25) เป็นศัพท์บัญญัติศัพท์หนึ่งของคำว่า Materialism ที่ใช้ในทางอภิปรัชญา หมายถึง ทศณะที่ว่า สสาร หรือพลังงาน เป็นเครื่องกำหนดลักษณะพื้นฐานของสิ่ง หรือเหตุการณ์ทั้งหลาย แต่สสารเท่านั้นเป็นภาวะที่มีอยู่จริง นอกนั้นไม่เชื่อว่าที่มีอยู่จริง เป็นเพียงภาวะอนุพันธ์คือเกิดจากสสารนั่นเอง หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นผลผลิตของสสาร ท่านจึงบัญญัติศัพท์ว่า “สสารนิยม” (สุจิตรา รณริน, 2540, หน้า 18) แต่ถ้าใช้ในทางจริยศาสตร์ หมายถึง ทศณะที่ว่า ศาสตร์ที่ถือว่าทรัพย์สินเงินทอง และอำนาจ ตลอดทั้งสิ่งที่เกี่ยวข้องด้วยสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งสำคัญ เพราะอำนวยความสะดวกสูงสุดให้แก่ชีวิตได้ ท่านจึงบัญญัติศัพท์ว่า “วัตถุนิยม” (พจนานุกรมศัพท์ปรัชญาอังกฤษ - ไทย ฉบับราชบัณฑิต, 2540, หน้า 61) ดังนั้นสสารนิยมหรือวัตถุนิยม (Materialism) ถือว่า สสารและปรากฏการณ์ของสสารเท่านั้นเป็นความแท้จริง จิตเป็นเพียงปรากฏการณ์ของสสาร ที่เห็นว่า สรรพสิ่งในโลกล้วนแต่เป็นสสาร ซึ่งเป็นทฤษฎีสสารนิยมยุคแรก ๆ ก็คือ แนวความคิดทางธรรมชาติ ที่เราเรียกว่า “ธรรมชาตินิยม” ที่ถือว่า สสารเป็นความแท้จริง เพราะคำว่า “ชีวิต” คือ พลังงานทางฟิสิกส์และเคมีที่ซับซ้อน ส่วน “จิต” คือ ปรากฏการณ์ทางสมอง เพราะสสารนิยม เชื่อว่า สสารเป็นบ่อเกิดของโลกจักรวาล มนุษย์ มีร่างกายที่ปรากฏอยู่ประกอบด้วยกลไกต่าง ๆ ดังที่ ธาเลส และอริสโตเติล ได้กล่าวไว้ดังนี้ ธาเลส (Thales B.C. 624 / ก่อน พ.ศ. 81) มองว่า ความเป็นจริงของสรรพสิ่งและประกาศว่า สสารตั้งต้นของสรรพสิ่งซึ่งเรียกว่า “น้ำ” (the primary stuff of all things to be water) (Frederick Copleston, S.J., 1965, P. 38) หรือเรียกอีกอย่างหนึ่ง คือ “น้ำเป็นปฐมธาตุ” (First Element) ซึ่งเป็นสารตั้งต้นที่ทำให้สารอื่น ๆ ตามมา น้ำเป็นธาตุแท้ของทุกสรรพสิ่ง เพราะชีวิตล้วนถือกำเนิดมาจากน้ำ น้ำกลายเป็นองค์ประกอบหลักของชีวิต ไม่มีน้ำไม่มีชีวิต น้ำมีส่วนสำคัญที่ผลักดันให้ทุกชีวิต ได้ถือกำเนิดขึ้นมา มนุษย์เป็นหนึ่งในสรรพสิ่งทั้งหมด มนุษย์จึงเป็นชีวิตที่ตั้งต้นมาจากน้ำ (ดัดบลิว.ที.ส.เตช, ปรีชา ช่างขวัญยืน (แปล), 2514, หน้า 13) ส่วนอริสโตเติล มองว่า เครื่องหล่อเลี้ยงสิ่งทั้งหลาย คือ ความชื้น (Moist) และความร้อนเองก่อกำเนิดมาจากความชื้น และจากข้อเท็จจริงที่ว่าเมล็ดพันธุ์ของสรรพสิ่งมีธรรมชาติของความชื้นอยู่และน้ำเป็นบ่อเกิดของธรรมชาติของสิ่งทั้งหลายที่มีความชื้นนั่นเอง (Frederick Copleston, S.J., 1965, p 39)

กล่าวสรุปได้ว่า สสารนิยม เชื่อว่า สสารเป็นต้นกำเนิดของโลกจักรวาล มนุษย์มีร่างกายอันเป็นวัตถุ ประกอบด้วยกลไกต่าง ๆ ที่สลับซับซ้อน และสามารถทำงานได้เหมือนกับเครื่องจักรกล ส่วนจิตไม่มีอยู่จริง ความรู้สึก นึกคิดเกิดจากกระบวนการของสสาร หรือสมอง นั้นเอง

3.2 ชีวิตตามแนวคิดทางจิตนิยม

คำว่า “จิตนิยม” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2540, หน้า 45) เป็นศัพท์บัญญัติศัพท์หนึ่งของ Idealism ที่ใช้ในทางอภิปรัชญา แต่ถ้าใช้ในทางจริยศาสตร์ ที่เรียกว่า “อุดมคตินิยม” จึงก่อให้เกิดปัญหาตอบมาว่า คำว่า “Idealism” คำเดียวทำไมจึงบัญญัติศัพท์ภาษาไทยถึง 2 คำ เกี่ยวกับปัญหานี้มีคำตอบว่า เพราะท่านใช้ในความหมายต่างกัน กล่าวคือ ในทางจริยศาสตร์ท่านใช้คำว่า “Idealist” หมายถึง บุคคลผู้เห็นเป้าหมายอันสูงส่งของชีวิต และพยายามจะเข้าถึงเป้าหมายอันนั้นให้ได้ ในภาษาไทยเราจึงเรียกบุคคลเช่นนี้ว่า “นักอุดมคติ” แต่ในทางอภิปรัชญา Idealist หมายถึง บุคคลผู้ศึกษาค้นคว้าว่า อะไรคือความจริง อะไรคือสภาพมูลฐานของสิ่งทั้งหลายที่เข้ากันได้กับความรู้สึกนึกคิด และจิตใจของมนุษย์ดังที่บรัดเลย์ (F.H. Bradley) ได้กล่าวไว้ว่า “นอกเหนือจากจิตแล้ว ไม่มี หรือไม่อาจมีความจริงใด ๆ อื่น ยิ่งเป็นเรื่องของจิตมากเท่าใด ก็ยังมี

ความจริงมากเท่านั้น” ในภาษาไทยจึงเรียกบุคคลเช่นนี้ว่า “นักจิตนิยม” ที่มีแนวคิดเกี่ยวกับโลกและจักรวาลว่าเป็น “โลกแห่งจิต” (the world of mind) และมีแนวคิดที่ว่าความรู้ที่แท้จริง คือ “จิตที่หยั่งรู้” (truth as idea) แนวคิดเกี่ยวกับความดีหรือจริยธรรม ของนักปรัชญากรีกจิตนิยม คือ “จริยธรรมเป็นการเลียนแบบความดีอันสมบูรณ์” (imitation of the absolute self) ที่มีค่าคงที่ไม่เปลี่ยนแปลงตามกาลเวลาหรือสถานที่แนวคิดเกี่ยวกับความงาม หรือสุนทรียภาพ คือ “สุนทรียะ เป็นเครื่องสะท้อนถึงมโนคติ” (reflection of the idea) (สุจิตรา ธรรมรัตน์, 2540, หน้า 28) เช่น เพลโต (Plato) ถือว่า ญาณเป็นเนื้อหาสาระทางจิต ทำหน้าที่คิด รู้สึกและจงใจ ญาณส่วนที่ทำหน้าที่คิด เป็นอมตะ เพราะเป็นส่วนที่เป็นเหตุผล เป็นส่วนแห่งสติปัญญา จะไม่สูญสลายไปในเมื่อร่างกายสูญสลายไป เพราะไม่ถูกสร้างขึ้น ส่วนญาณที่ทำหน้าที่รู้สึกและจงใจ เป็นการทำหน้าที่ระดับต่ำเกี่ยวข้องกับร่างกายโดยตรง ดังนั้นเมื่อร่างกายสูญสลายไป ความรู้สึกและความจงใจใด ๆ ก็หมดไปด้วย ถือว่าเป็นกิจกรรมของร่างกายโดยเฉพาะ เพราะเพลโตในฐานะที่เป็นนักจิตนิยมที่เด่นชัด ท่านได้พยายามอธิบายหรือค้นหาแหล่งที่เกิดของจิตญาณ โดยท่านสรุปว่า ญาณมนุษย์ มีบ่อเกิดจากญาณโลก (world soul) ญาณโลกนี้ เป็นโลกแห่งแบบ (world of Form) หรือโลกแห่งความคิด (world of ideas) ซึ่งมีมาก่อนร่างกาย ดังนั้น ญาณจึงสำคัญกว่าร่างกายเป็นตัวบังคับกิจกรรมของร่างกาย (R.C. Lodge, 1950, p. 9 - 12)

กล่าวสรุปได้ว่า จิตนิยม ถือว่าจิตเป็นความแท้จริงสูงสุดเพียงสิ่งเดียวเท่านั้น ซึ่งสาระเป็นเพียงปรากฏการณ์ของจิตเท่านั้น เช่น ร่างกายมนุษย์เป็นเพียงปรากฏการณ์ชั่วคราวของจิตเป็นที่ยู่อาศัยชั่วคราวของจิต เมื่อร่างกายสูญสลายจิตสัมพัทธ์ก็ยังคงอยู่ ซึ่งบางทีอาจกลับคืนสู่แหล่งเดิมของตน คือ จิตสมบูรณ์ อันเป็นต้นตอของสรรพสิ่ง ทุกสิ่งทุกอย่างล้วนแต่อธิบายได้ด้วยอาการปรากฏของจิตสมบูรณ์ทั้งสิ้น จิตเป็นธรรมที่มีเพียงชื่อหารูปไม่ได้ ผู้มีปัญหาเท่านั้นจึงจะรู้จักจิตได้ นั่นเอง

3.3 ชีวิตตามแนวคิดทางธรรมชาตินิยม

คำว่า “ธรรมชาตินิยม” เชื่อว่า สิ่งและเหตุการณ์ทั้งหลายมีมูลเหตุมาจากธรรมชาติ มากกว่ามูลเหตุเหนือธรรมชาติ จักรวาลมีมูลกำเนิดมาจากธรรมชาติมากกว่ามาจากภาวะเหนือธรรมชาติ มนุษย์มีจุดหมายตามธรรมชาติ มากกว่าตามภาวะเหนือธรรมชาติ” (อดิศักดิ์ ทองบุญ, 2540, หน้า 176) ซึ่ง “ธรรมชาตินิยม” เป็นปรัชญาที่อยู่กลางระหว่างสสารนิยมและจิตนิยม แต่สำหรับธรรมชาตินิยมทำหน้าที่ประนีประนอม โดยหลักพื้นฐานแล้วธรรมชาตินิยมมีทัศนะใกล้เคียงกับสสารนิยม (ราชบัณฑิตยสถาน, 2540, หน้า 45) ที่มีลักษณะเกี่ยวกับชีวิตที่ว่า อะไรคือชีวิต ชีวิตมีความเป็นมาอย่างไร มีนักปรัชญาจำนวนมากพยายามให้คำตอบ (Henri Bergson: 1859 - 1941) ดังนี้ (1) ทฤษฎีจักรกลนิยม (mechanicism) ถือว่า ชีวิตหรืออินทรีย์เป็นเสมือนเครื่องจักรกลที่สลับซับซ้อน ชีวิตคือพลังงานทางฟิสิกส์และเคมีที่ซับซ้อน ชีวิตเกิดมาจากสสารที่ไม่มีชีวิต คืออนินทรีย์สารต่าง ๆ เช่น คาร์บอน ออกซิเจน ไฮโดรเจน ไนโตรเจน แคลเซียม เป็นต้น สังเคราะห์กันเข้าเป็นอินทรีย์สารขึ้นมาเอง กลายเป็นสิ่งมีชีวิต นักปรัชญาที่สำคัญในทฤษฎีนี้ได้แก่ โทมัส ฮ็อบส์ (Thomas Hobbes) (2) ทฤษฎีชีวิตนิยม (vitalism) ถือว่า อินทรีย์มีพลังพิเศษที่ไม่ปรากฏในสิ่งที่ไม่มีชีวิต พลังพิเศษนี้ทำให้อินทรีย์เจริญเติบโตได้ ปรับตัวได้ และสืบพันธุ์ได้ บางครั้งเรียกว่า พลังงานชีวิตในอดีต หรือตัวการชีวิต (vital principle) กล่าวคือเป็นพลังที่ผลักดันให้มีชีวิต แทรกซึมอยู่ในสสารจึงทำให้สสารกลายเป็นสิ่งที่มีชีวิตและพัฒนาสูงขึ้นไปเรื่อย ๆ นักปรัชญาที่สำคัญในทฤษฎีนี้ได้แก่ แบร์กของ (3) ทฤษฎีชีวิตนิยมใหม่ (neo - vitalism) ถือว่า ชีวิตไม่อาจจะอธิบายด้วยพื้นฐานทางกลศาสตร์ได้ ชีวิตเกิดขึ้นเพราะตัวการที่ไม่ใช่สสาร แต่มีลักษณะเป็นอสสาร นั่นคือจิต นักปรัชญาที่สำคัญในทฤษฎีนี้ได้แก่ ฮันส์ ดริช (hans driesch) นักชีววิทยาชาวเยอรมัน และ (4) ทฤษฎีวิวัฒนาการเชิงสร้างสรรค์ ถือว่า พลังชีวิต เป็นความแท้จริงที่สิ้นสุด ซึ่งมีการวิวัฒนาการไปเป็นสิ่งใหม่เสมอ วิวัฒนาการของพลังชีวิตเป็นไปในเชิงสร้างสรรค์ ไม่มีกาลเป็นเวลาเป็นเครื่องกำหนด ไม่ว่าจะในอดีตหรืออนาคต ไม่ใช่การเปลี่ยนแปลงทางด้านวัตถุ แต่เป็นการเปลี่ยนแปลงไปข้างหน้าและถอยหลัง การที่พลังชีวิต วิวัฒนาการไปเป็นจิต เป็นการเปลี่ยนแปลงไปข้างหน้า และการที่พลังชีวิต วิวัฒนาการไปเป็นสสาร เป็นการเปลี่ยนแปลงถอยหลัง ดังนั้นชีวิตไม่ใช่ผลของสสาร หรือเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากสสาร แต่เป็นพลังชีวิต

กล่าวสรุปได้ว่า สสารนิยม ถือว่า สสารเป็นความแท้จริง ชีวิตคือพลังงานทางฟิสิกส์และทางเคมีที่ซับซ้อน จิตคือปรากฏการณ์ของสมอง ส่วนธรรมชาตินิยม เน้นเรื่องพลังงาน กล่าวคือพลังงานเป็นความแท้จริงสุดท้าย และนำเอาวิทยาศาสตร์สาขาต่าง ๆ มาอธิบายเรื่องสสาร ชีวิตและจิต

4. ลักษณะของปรัชญาชีวิต

4.1 วิญญาณนิยม

นักปรัชญาในยุคโบราณ ไม่ว่าจะเป็นของชนชาติใด ซึ่งมีเป็นจุดเริ่มต้นของแนวคิดทางด้านปรัชญาของตน ที่เรียกว่าปรัชญาชาวบ้านหรือเรียกอีกอย่างหนึ่ง คือ “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” (พระราชวรมณี (ประยูร ธมมจิตโต), 2540, หน้า 9) ซึ่งเป็นรากฐานให้เกิดแนวคิดเชิงปรัชญาของมนุษย์ที่ประสบกับปรากฏการณ์ทางธรรมชาติต่าง ๆ เช่น ฟ้าร้อง ฟ้าผ่า ฝนตก น้ำท่วม ฝนแล้ง และโรคภัยไข้เจ็บ เป็นต้น ที่ทำให้เกิดความเชื่อว่า ต้องมีวิญญาณอันทรงอำนาจคอยควบคุมธรรมชาติและสามารถดลบันดาลสิ่งดีและสิ่งร้ายให้เกิดขึ้นได้ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าร่องรอยแนวคิดด้านปรัชญาอันเป็นภูมิปัญญาของมนุษย์ยุคโบราณ ในการแสวงหาคำตอบ และกลวิธีในการต่อรองและควบคุมวิญญาณธรรมชาติ (Natural soul) ต่อมาเมื่อเกิดการกราบไหว้วิญญาณบรรพบุรุษและเทพเจ้า วิญญาณก็จะถูกถือว่ามีอำนาจครอบงำธรรมชาติและครอบงำมนุษย์ในด้านวิญญาณนิยม (Animism) จึงเกิดขึ้น และยังมีพัฒนามาเป็นแนวคิดทางจิตนิยม (Idealism) (สมัคร บุรราวาศ, 2511, หน้า 103) กับวัตถุนิยม (Materialism) ทำให้เกิดทฤษฎีต่าง ๆ เพื่อยืนยันความถูกต้องในแนวคิดของตน

ซึ่งมีท่าทีแห่งการประนีประนอมไม่ใช่จิตนิยมล้วน ๆ และไม่ใช่วัตถุนิยมล้วน ๆ (วิธาน สุชีวกุปต์ และสนธิ บางยี่ขัน, 2537, หน้า 24) แต่เป็นจิตนิยมผสมสสารนิยมหรือวัตถุนิยม (ราชบัณฑิตยสถาน, 2540, หน้า 61) นักปรัชญามองว่า จิตและวัตถุนั้น เป็นอิสระโดยตัวของมันเอง แต่มีความสัมพันธ์ในลักษณะอาศัยซึ่งกันและกันจึงแสดงผลออกมาได้ และการที่จิตจะเป็นอิสระจากวัตถุได้อย่างสมบูรณ์ก็ต้องขึ้นอยู่กับพัฒนา โดยเข้าสู่ระบบการศึกษาพัฒนาจิตตามหลักไตรสิกขาตามหลักพุทธปรัชญาจนเชื่อได้ว่า จิตที่ทรงอำนาจ คือ จิตของมนุษย์ แม้จิตและวัตถุจะอิงอาศัยซึ่งกันและกัน จึงเกิดการรับรู้ทางประสาทสัมผัส แต่วัตถุก็เป็นเพียงฐานให้จิตเข้าถึงความเป็นจริงของโลกและชีวิต ดังนั้นปรัชญาชีวิตของไทย จึงมีลักษณะความเชื่อมั่นพื้นฐานซึ่งเป็นรากฐานให้เกิดปรัชญาชีวิต ซึ่งเป็นความเชื่อพื้นฐานที่มาจากคนไทยเชื่อว่า โลกนี้มีอะไรแต่เพียงสิ่งที่สัมพันธ์กันระหว่างสิ่งที่สามารถรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัส เช่น มนุษย์ สัตว์ และต้นไม้ เป็นต้นเท่านั้น แต่สิ่งที่สามารถรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสยังมีสัมพันธ์เชื่อมโยงกับวิญญาณหรือผี ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่สามารถรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัส เป็นความสัมพันธ์ในอีกมิติหนึ่งต่างหากนอกเหนือการรับรู้ เป็นความสัมพันธ์ที่อาจสะท้อนออกมาเป็นผลดีหรือร้ายแก่มนุษย์อันนำไปสู่การประทุติติของมนุษย์ที่มีผลเชิงจริยศาสตร์ เช่น ชาวอีสานเชื่อว่าผีปู่ย่าคอยปกป้องรักษา เมื่อชายหนุ่มล่วงเกินหญิงสาว ก็ถือว่า ผิดผี จึงต้องทำพิธี “เสียผี”

โดยมีความเชื่อที่ว่า ผีมีจริง แต่จะรับรู้โดยประสาทสัมผัสไม่ได้ เป็นความเชื่อเชิงภววิทยา (Ontology) (ราชบัณฑิตยสถาน, 2540, หน้า 74-47) และความเชื่อดังกล่าว ส่งผลให้คนไม่กล้าทำความผิด เพราะเกรงอำนาจผีจะให้โทษ ในขณะเดียวกันก็พยายามทำความดีโดยเชื่อว่า ผีจะให้คุณ ทำให้เกิดระบบจริยธรรมขึ้นในสังคมไทย ซึ่งเป็นผลเชิงจริยศาสตร์ (Ethics) เท่ากับว่าผีทำหน้าที่ในการควบคุมระบบศีลธรรม (Morality) ของคนไทย จะเห็นได้ว่า ความเชื่อที่เกี่ยวกับผีของคนไทยมีดังนี้ (1) ผีบ้าน ผีเมือง (2) ผีวงศ์สกุลหรือผีเจ้าบ้านหรือมหัศจรรย์ (3) ผีไร่ผืนนาหรือผีตาแฮก (4) ผีประจำเรือนหรือผีบรรพบุรุษ (5) ผีแม่ธรณี (6) ผีฟ้าผีแล่น หรือผีปอบ ผีโพรง (7) ผีโป่งป่า หรือผีเทพารักษ์ (โพธิ์ แซ่ม่าเจียก, 2539, หน้า 139)

ดังนั้นแนวคิดเรื่องวิญญาณต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น และทำให้เกิดประเพณีเลี้ยงผี เช่น ผีฟ้า ผีแล่น ผีปูด ผีตาแฮก การเรียกขวัญ และความเชื่อเรื่องโชคลางต่าง ๆ ขึ้นในชนชาติไทย โดยเชื่อว่าสิ่งเหล่านี้จะสามารถอำนวยความสะดวกให้ได้ ร่องรอยความเชื่อเรื่องวิญญาณของชนชาติไทย ปรากฏในจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราช กล่าวถึง การเช่นสรวงทำพิธีกรรมต่อผีบางเทวดาว่า “เบื้องหัวนอนเมืองสุโขทัยนี้ มีภูผาพิหารปุครูอยู่ มีสร้อยดงกม มีป่าพร้าวปาลาง มีป่าม่วง ป่าขาม มีน้ำโคก มีพระขุพผี เทพดาใน

เขาอันนั้นเป็นใหญ่กว่าทุกผีในเมืองนี้ ขุนผู้ใดถือเมืองสุโขทัยนี้แล้ว ไหว้ดีพลีถูก เมืองนี้เที่ยง เมืองนี้ดี ผีไหว้ดีพลีถูก ผีในเขาอันป้อมบ่เกรงเมืองนี้หาย” นอกจากนี้ยังมีการจารึกปูชนียวัตถุขุดค้นกล่าวว่า “แม่ผู้ใดบ่ซื่อไซ้ให้ (ผี) มันทั้งเสียใหญ่ เขาพูกาเขาผาดานผาแดง ผ่างแม่พระศักดิ์ พระสอ พระเลื้อทานยอปาง พานสถานปูชรมัน หมิ่นห้วยแสนดง ทั้งปู่เจ้าพระขงเขายรยงพระศรีผีบางพระศักดิ์ อารักษ์ทุกแห่ง แต่งตาอุสองปูหลานรักกัน ผีผู้ใดใครบ่ซื่อจึ่งผีผู้นี้หักก้าน้าวคอ อย่าเป็นพระยา”

กล่าวสรุปได้ว่า วิญญาณนิยม ถือว่า ความเชื่อเรื่องวิญญาณของคนไทยที่มีอยู่อย่างกว้างขวาง บ่งบอกถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ซึ่งเป็นสิ่งกำจัดการกับวิญญาณเหนือธรรมชาติ (Supernatural Soul) ที่เป็นสิ่งไม่จำกัด เป็นสิ่งสมบูรณ์ (Absolute) มีพลังอำนาจไร้ขอบเขต เป็นความสัมพันธ์ในลักษณะของการเช่นสรวง และการคุ้มครองป้องกัน ตลอดถึงการให้ผลในทางดีหรือร้าย แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาในอันที่จะอธิบายสิ่งที่อยู่นอกเหนือประสาทสัมผัส (Super Sensible) ของคนไทย แนวคิดทางปรัชญาของไทยที่ว่า “เป็นรากฐานแห่งการคิดนิกายลึกลับซึ่งของไทย ปรากฏชัดอยู่ในศิลาจารึกหลักที่ 1 ของพ่อขุนรามคำแหงแห่งกรุงสุโขทัย เพราะจารึกหลักนี้เป็นประจักษ์ของชุมชนทอนบรสิทธ์ ที่แสดงความเป็นพุทธและความเป็นไทย โดยมีความเชื่อในเรื่องผีและประจักษ์วิทยาอย่างไสยศาสตร์เป็นองค์ประกอบ (ส.ศิวลักษณ์ (นามแฝง), 2541, หน้า 106) ถึงแม้ในปัจจุบันการเลี้ยงผียังปรากฏอยู่ในชุมชนชาวขมุเมืองน่าน เมื่อมีคนเจ็บไข้ได้ป่วย ชาวขมุเชื่อว่า ถูกผีร้ายทำเอา และจะต้องป้องกันแก้ไขและรักษาด้วยการตั้งพิธีบนบานศาลกล่าวเอาอกเอาใจด้วยการเช่นสังเวณีในรูปแบบต่าง ๆ ที่เรียกว่า เลี้ยงผี (ปราณี วงษ์เทศ, 2539, หน้า 117)

4.2 ความเชื่อทางไสยศาสตร์ ขวัญ และกลางสังหรณ์

ลักษณะเป็นความเชื่อทางไสยศาสตร์ ขวัญ และกลางสังหรณ์ คือ ความเชื่อและความรู้สึก ที่เข้าใจว่า อยู่เหนือธรรมชาติ หรือในสิ่งที่ลึกลับอันไม่สามารถจะทราบด้วยเหตุผลตามหลักวิทยาศาสตร์และสิ่งนั้นอาจให้ผลดีหรือให้ร้ายแก่ผู้ที่มีความเชื่อ เมื่อมีความเชื่อและความรู้สึกเช่นนี้ เนื่องด้วยคาถาอาคมและเวทมนตร์ เพื่อเป็นการทำให้เราอำนวยความสะดวกแก่ตนทั้งในทางดีและทางชั่วได้ (เสฐียรโกเศศ (นามแฝง), 2521, หน้า 222) ส่วนใหญ่คนไทยใช้ไสยศาสตร์ในการแก้ไขปัญหาชีวิตทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและระดับการปกครอง ซึ่งเป็นการให้ขวัญและกำลังใจ ลักษณะของความเชื่อ เนื่องมาจากความเชื่อที่ว่า วิญญาณมีจริง เช่น คนอีสานมักใช้คาถาอ้อป้อง ในการช่วยความจำ เมื่อมีผู้เจ็บป่วยมักทำพิธีไล่ผี และพิธีบนบานศาลกล่าว คนไทยใช้ไสยศาสตร์เพื่อช่วยให้เกิดกำลังใจ และเป็นสื่อสัมพันธ์กับโลกวิญญาณ โดยเชื่อว่า มนุษย์มีวิญญาณที่สัมพันธ์กัน 2 ส่วน คือ (1) วิญญาณที่สถิตตามธรรมชาติ ได้แก่ ผี และเทพารักษ์ เป็นต้น และ (2) วิญญาณในตัวมนุษย์ ได้แก่ ชีวิตหรือจิตใจ จะเห็นได้ว่า วิญญาณธรรมชาติและวิญญาณในตัวมนุษย์มีส่วนทำให้ชีวิตดำรงอยู่ได้ เพราะเหตุนี้ ไสยศาสตร์จึงมีพลังอำนาจในการควบคุมวิญญาณทั้งสองนั้นได้ ถ้าสามารถควบคุมวิญญาณธรรมชาติได้ก็สามารถควบคุมวิญญาณในตัวมนุษย์ได้ด้วย ดังคำสุภาษิตที่ว่า “อย่าผีเฒ่า อย่าเจ้ายีน” คำสุภาษิตนี้สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อที่ว่า ถ้าเราเคารพผีแล้ว ผีก็จะทำให้มีชีวิตไปจนแก่เฒ่า ผีหรือวิญญาณธรรมชาติจึงมีส่วนสัมพันธ์ในการดำรงอยู่ของชีวิตมนุษย์ แต่เมื่อชีวิตดำรงอยู่แล้วจะดีหรือไม่ขึ้นอยู่กับ “ขวัญ”

ส่วนคำว่า “ขวัญ” หมายถึง “สิ่งที่ไม่เป็นตัวตน นิยามกันว่ามีอยู่ประจำชีวิตของคนตั้งแต่เกิดมา ซึ่งเชื่อกันว่าถ้าขวัญอยู่กับตัวก็เป็นสิริมงคล เป็นสุขสบาย จิตใจมั่นคง ถ้าคนตกใจหรือเสียขวัญ ขวัญก็ออกจากร่างไปเสีย ซึ่งเรียกว่าขวัญหาย ขวัญหนี ขวัญบิน เป็นต้น ทำให้คนนั้นได้รับผลร้ายต่าง ๆ และอนุโลมให้ไปถึงสัตว์หรือสิ่งของบางอย่าง เช่น ช้างม้าข้าวเรือน ฯลฯ ว่ามีขวัญเช่นเดียวกับคนเหมือนกัน” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2539, หน้า 131) เพราะเหตุนี้ คนไทยโบราณเชื่อว่า ชีวิตของมนุษย์สามารถดำรงอยู่ได้เพราะจิตวิญญาณ เพราะเหตุนี้ จิตวิญญาณนั้น จะต้องมีความเป็นสาระและมื่ออิทธิพลต่อภายใต้บริบทแห่งภาษา ซึ่งคนไทยพยายามอธิบายปรากฏการณ์ของจิตวิญญาณ และสามารถแยกขวัญออกจากจิตวิญญาณ เพราะว่า “ขวัญ” นั้น เป็นสาระสำคัญของชีวิตและวิญญาณ (จินดา จันทรแก้ว, 2532, หน้า 119) เมื่อเด็กเกิดใหม่มักจะผูกแขนรับขวัญ ถ้าเด็กตกใจกลัวหรือร้องไห้ก็จะปลอบว่า “ขวัญเอ๋ยมาอยู่กับเนื้อกับตัว” ขวัญไม่ใช่ชีวิต ไม่ใช่จิตหรือวิญญาณ แต่ขวัญคือ

สาระสำคัญของชีวิตและวิญญาณที่ทำให้จิตวิญญาณมีความแข็งแกร่ง ถ้าขวัญยังอยู่กับเนื้อกับตัว ก็มีแต่ความสุข จากความเชื่อข้างต้น สามารถแสดงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับขวัญได้

จะเห็นได้ว่า วิญญาณธรรมชาตินั้น มีส่วนสัมพันธ์กับร่างกายและจิตใจที่มีผลโดยตรงต่อขวัญ และขวัญก็มีอิทธิพลต่อการดำรงอยู่ของมนุษย์ ถ้าขวัญอยู่ชีวิตก็จะดีตามไปด้วย ถ้าขวัญเสียชีวิตก็ตกต่ำ เป็นขวัญหนีดีจะผ่อ มีชีวิตก็สั่นแต่ดำรงอยู่เท่านั้น เมื่อทหารออกศึกจึงประกอบพิธี “ตัดไม้ข่มนาม” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2539, หน้า 337–338) ซึ่งเป็นพิธีทำลายขวัญหรือข่มขวัญฝ่ายตรงข้าม เพราะความเชื่อที่ว่าชีวิตมีสิ่งที่อยู่นอกเหนือไปจากชั้น 5 และเป็นส่วนที่ทำให้ชีวิตดำรงอยู่อย่างมีความสุขราบรื่น ถึงแม้ชีวิตจะพบอุปสรรคทุกข์ท้อใจจน ถ้าขวัญไม่หนีดีไม่ผ่อ มีขวัญเป็นรากแก้วฝังลึกในจิตใจ มีสติปัญญามั่นคงคิดอ่านก็สามารถที่จะผ่านไปได้อย่างสุขุม แม้ทรัพย์สมบัติจะหมด เขาย่อมสามารถหาใหม่ได้ไม่ยาก ตรงกันข้ามถ้าไม่มีขวัญเป็นรากแก้วฝังลึกในจิตใจ ไร้จุดยืนที่มั่นคง ก็จะจมอยู่กับความหดหู่เศร้าหมอง จากความเชื่อในลักษณะนี้ คนแพ้งจึงต้องถูกลอบขวัญ คนไปอยู่แดนไกลกลับบ้านจึงทำพิธีรับขวัญ เมื่อประสบอุบัติเหตุต้องทำพิธีเรียกขวัญ เป็นต้น

กล่าวสรุปได้ว่า จากความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ ขวัญแล้ว และกลางสังหรณ์ ซึ่งเป็นความเชื่อเรื่องโชคกลางหรือกลางสังหรณ์ มีทั้งฝ่ายดีและฝ่ายร้าย ถ้าฝ่ายดีเรียกว่ากลางดี ถ้าฝ่ายร้ายเรียกว่ากลางร้าย ซึ่งทั้งสองมีส่วนสัมพันธ์กับแนวคิดเชิงอภิปรายว่าด้วยความมียู่ (อมร โสภณวิเศษฐรงค์, 2523, หน้า 236) ของวิญญาณเหนือธรรมชาติ คนไทยเชื่อว่าโลกนี้มีผีหรือเทวดาผู้ทำหน้าที่คุ้มครองไม่อาจสื่อสารกับมนุษย์ด้วยภาษาคน จึงแสดงออกด้วยภาษาสัญลักษณ์เพื่อให้มนุษย์ได้รู้ตัว เช่น บ้านลั่นหรือเกิดเสียงดังถือว่ากลางไม่ดี คิ้วกระหม่นกลางไม่ดีจะมีเหตุร้าย การร้องเชื่อว่าจะได้รับข่าวจากทางไกล จึงจกทักมักมีเหตุ สัตว์ป่าเข้าบ้านจะเกิดเหตุร้าย เป็นต้น จึงเกิดมีพิธีเสียดเคราะห์เพื่อให้หมดเคราะห์หมดโศก นอกจากนี้ ความเชื่อว่า รางสังหรณ์มักแสดงออกทางความฝัน ในสมันตปาสาทิกา ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่อธิบายพระวินัยปิฎกได้แสดงเหตุที่ทำให้ฝันไว้ 4 ประการ ดังนี้ (1) ธาตุกำเริบ (2) เคยทราบมาก่อน (3) เทวดาสังหรณ์ (4) บุพนิมิต (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2528, หน้า 7-8) ดังที่ปรากฏเรื่องของเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรีที่แต่งโดยเจ้าพระยาพระคลัง (หน) เมื่อนางมัทรีฝัน พระเวสสันดรได้ทำนายฝันว่า “บัดนี้เจ้ามาตกไร่นิราศปราศจากที่อันเจริญ ออกมาโศกคล้ายแสนกันดารเดินในดงดอนตองแดดลม เสวยแต่ผลไม้อันเปรี้ยวขมฝื่อนฝาด นอนเหนือใบไม้ลาดลั่นละอองทราย เทพยดาเจ้าจอมยกย้ายซึ่งราศี ธาตุทั้งสี่นั้นวิปริต จึงเสวยสุบินนิมิตผิดวิปริตลามก เจ้าจะสะดุ้งกลัวไปโยมิ จงกลับไปยังคันธกุฎิโดยสำราญ” (ร่ายยาวเวสสันดรชาดก) โดยเฉพาะเทวดาสังหรณ์และบุพนิมิตนั้น มีส่วนสัมพันธ์กับความเชื่อเรื่องรางสังหรณ์ตามความเชื่อดั้งเดิมของไทย เช่น ฝันว่าฝันร่วง เชื่อว่า ญาติคนรักใคร่จะเจ็บป่วยหรือล้มตาย เป็นต้น

4.3 ความเชื่อทางศาสนา

ปรัชญาชีวิตของไทยมีลักษณะเป็นความเชื่อทางศาสนา กล่าวคือ อิทธิพลของศาสนานั้น มีความสำคัญมากต่อแนวคิดของคนไทย โดยเฉพาะศาสนาพราหมณ์และพระพุทธศาสนาที่กล่าวถึงแนวคิดพรหมลิขิตและกรรมลิขิตที่ทำให้เกิดกระแสความคิดแบบชะตากรรมขึ้น คนไทยมักพูดว่า “อะไรจะเกิดมันก็ต้องเกิด” ซึ่งเป็นการมอบชีวิตให้กับลิขิตของโชคชะตา เพราะเหตุนี้ คนไทยส่วนใหญ่เชื่อว่า พรหมและกรรมมีอยู่จริง เพราะโชคชะตาชีวิตของคนเรากำหนดโดยพรหมและกรรมไว้เรียบร้อยแล้ว เนื่องจากพระพุทธศาสนาในสังคมไทยมีลักษณะสืบเนื่องด้านความคิดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนรุ่นหนึ่งไม่หยุดนิ่ง ซึ่งหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเป็นแนวคิดเชิงปรัชญา เพราะหลักธรรมหรือแนวคิดทางพระพุทธศาสนาได้ถูกนำมาใช้และตีความให้เข้ากับลักษณะและอุปนิสัยของคนไทย ดังคนไทยยอมรับกฎแห่งกรรมซึ่งเป็นทฤษฎีเชิงอภิปรายในลักษณะเป็นกฎชะตากรรมโดยตีความให้สอดคล้องกับความเชื่อเรื่องโชคชะตา พรหมลิขิต และความสันโดษ หมายถึง ความพอใจในสิ่งที่ทำมาได้ตามกำลังความสามารถ ซึ่งเป็นทฤษฎีเชิงจริยศาสตร์ คนไทยยอมรับความสันโดษว่า “ตามบุญตามกรรม” แสดงถึงการยอมรับกรรมอย่างสิ้นเชิงที่เชื่อว่า กฎศีลธรรมที่ใช้บังคับแก่เราจะเป็นกฎที่ไม่มีใครสร้างขึ้นไม่ได้ แต่เป็นกฎของพระเจ้าเป็นเจ้า ซึ่งถ่ายทอดมาให้เราทางมนัสธรรม พระผู้เป็นเจ้าจึงเป็นผู้วางกฎศีลธรรมของมนุษย์ แต่คนไทยมอบกฎศีลธรรมให้กับกรรม (ทำ

ดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว) เพราะกรรมทำหน้าที่ในการให้ผลแก่ผู้กระทำทั้งดีและร้าย กรรมจึงกำหนดการกระทำทุกอย่างและปรากฏออกมาเป็นวัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ ในสังคมไทย

นอกจากนี้ พระพุทธศาสนายังทำหน้าที่ในการกำหนดอภิปรายญาแนวสัจนิยมของคนไทย ซึ่งดำรงอยู่ในสังคมไทยมีลักษณะพื้นฐานที่สำคัญ 3 ประการ คือ (1) ลักษณะความเป็นจริงตามธรรมชาตินิยม คนไทยถือว่า มนุษย์และสรรพสิ่งเป็นสิ่ง ที่ปรากฏขึ้นจากองค์ประกอบของส่วนต่าง ๆ ที่ประชุมกันเข้า ตามหลักขั้น 5 และปฏิจสมุปบาทและเมื่อถึงเวลาที่สิ่งเหล่านี้ ไม่สามารถดำรงอยู่ตามสภาพได้ก็จะแตกสลายไปตามกฎไตรลักษณ์ คนไทยจึงมองว่า “อะไร ๆ ก็ไม่แน่นอน” ไม่ควรยึดถือว่าเป็นจริงเป็นจัง “อะไรจะเกิดก็ต้องเกิด” (2) ลักษณะความเป็นจริงทางจิตนิยม การปรากฏของจิตเกิดขึ้นจากองค์ประกอบ หรืออารมณ์ จิตกระทบอารมณ์ภายนอกจึงเกิดความรู้สึนึกคิด คนไทยมักพูดว่า “สำคัญที่ใจ” ซึ่งเป็นอิทธิพลมาจากความเชื่อ ในความเป็นใหญ่ของจิต (3) ลักษณะการตีความคำสอนพระพุทธศาสนาให้เข้ากับอุปนิสัยคนไทย หลักคำสอนพุทธศาสนาเป็น กรอบความคิดและพฤติกรรมสำหรับอ้างอิงเพื่อพิจารณาหรือตัดสินการกระทำทั้งระดับปัจเจกบุคคลและระดับสังคมของคน ไทยมายาวนาน โดยเฉพาะโลกทัศน์เรื่องบุญกรรมตามที่คนไทยเข้าใจและตีความให้สอดคล้องกับค่านิยม “บ้านใคร ใครอยู่ คู่ ใคร ใครนอน” คนไทยเชื่อว่า คนเราเกิดมาเพื่อชดใช้กรรมที่ทำไว้แต่ชาติปางก่อน จะยากดีมีจนก็เพราะ “บุญทำกรรมแต่ง” ให้ชีวิตเป็นเช่นนั้น ชีวิตของแต่ละบุคคลมีกรรมเป็นของตนจึงควรก้าวหน้าไปตามกรรม และควรสะสมบุญกุศลเพื่อตนจะได้ไป เกิดที่สุขสบายในชาติหน้า

กล่าวสรุปได้ว่า พระพุทธศาสนาทำหน้าที่กำหนดอภิปรายญา ญาณวิทยา และคุณวิทยาของคนไทยเกือบจะสิ้นเชิง ที่เดียว (จินดา จันทรแก้ว, 2532, หน้า 115) แต่อย่างไรก็ตาม หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาก็ไม่ใช่กระบวนการที่เพียงชุด เดียว ที่คนไทยใช้อธิบายกฎศีลธรรม ความเชื่อเรื่องผียังมีส่วนสำคัญในการกำหนดกระบวนการทัศน์แบบกฎศีลธรรม ลักษณะ ความเชื่อมั่นพื้นฐานแนวคิดเชิงปรัชญาของไทยดังกล่าวนี้ ปรากฏอยู่ในวัฒนธรรมการสร้างงานวรรณคดีไทยทั้งวรรณคดีมุข ปาฐะและวรรณคดีลายลักษณ์ โดยเฉพาะกวีนิพนธ์ไทยเป็นวรรณคดีลายลักษณ์ที่พัฒนารูปแบบและเนื้อหาอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาถึงกรุงรัตนโกสินทร์ กวีนิพนธ์แฝงไว้ด้วย แนวคิด ค่านิยม ความเชื่อ ซึ่งสะท้อนหลักปรัชญาชีวิตอัน เป็นแนวคิดพื้นฐานของสังคมไทย ตลอดจนความตกลงขบขันที่ผู้เล่าสอดแทรกเข้ามาเพื่อให้เกิดความเพลิดเพลินสนุกสนาน การจะทำความเข้าใจแนวคิดเชิงปรัชญาของไทยจึงไม่ควรละเลยการพิจารณาจากกวีนิพนธ์

4.4 หลักปฏิบัติในการดำเนินชีวิตประจำวัน

ลักษณะเป็นหลักปฏิบัติในชีวิตประจำวัน กล่าวคือ ส่วนใหญ่คนไทยโดยทั่วไปไม่ชอบแสดงแนวคิดหรือโลกทัศน์ผ่าน ตัวหนังสือ และการถกเถียง แต่ชอบแสดงแนวคิดผ่านคำพูดตามสถานการณ์ที่เป็นไปในขณะนั้น ๆ ไม่มีรูปแบบตายตัว และ คำพูดนั้นก็มักเป็นคำที่สละสลวยมีสำนวนโวหารคมคาย มีความสนุกสนาน และเป็นคำสอนไปพร้อมกันด้วย คำพูดเหล่านี้มัก แสดงออกผ่านหลักการดำเนินชีวิตประจำวัน หลักและคติในการดำเนินชีวิตส่วนใหญ่ได้มาจากการสั่งสมประสบการณ์ในการ ดำเนินชีวิต และหลักคำสอนทางศาสนา เช่น “เป่าปี่ให้ควายฟัง และวัวเห็นแก่หญ้าชี้เข้าเห็นแก่กิน” เป็นต้น เป็นการแสดงโลก ทัศน์ของผู้พูดจากประสบการณ์ซึ่งมีพื้นฐานจากการดำเนินชีวิต “ตักบาตรอย่าถามพระ และทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว” เป็นต้น เป็นการแสดงโลกทัศน์ของผู้พูดจากพื้นฐานทางศาสนา ลักษณะแนวคิดดังกล่าว ถูกแสดงออกผ่านกิจกรรมการดำเนิน ชีวิตประจำวัน 3 ประการ คือ (1) ปรัชญาชีวิตไทยแสดงออกผ่านคำพูด เช่น ปริศนาคำทาย สุภาษิต คำพังเพย สำนวนโวหาร และคำพยาน เป็นต้น (2) ปรัชญาชีวิตไทยแสดงออกผ่านบทเพลงและการละเล่น (3) ปรัชญาชีวิตไทยแสดงออกผ่านนิทาน ชาวบ้าน

กล่าวสรุปได้ว่า แนวคิดด้านปรัชญาเกี่ยวกับการดำรงอยู่ของชีวิตและสังคมมนุษย์ของคนไทยข้างต้น ไม่ว่าจะ เป็นแนวคิดเกี่ยวกับวิญญาณนิยม พรหมลิขิต โสยศาสตร์ โชคชะตาเคราะห์กรรม ข้อประพจน์ปฏิบัติทางศาสนา และหลักปฏิบัติ ในชีวิตประจำวัน ล้วนเป็นการแสดงออกถึงแนวคิดเชิงปรัชญาและวิถีปฏิบัติที่สัมพันธ์อยู่กับการดำรงชีวิตของคนไทย แนวคิด

เหล่านี้ปรากฏในการสร้างงานของกวีสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นอย่างกว้างขวาง ซึ่งจะได้พิจารณาเนื้อหาบทกวีนิพนธ์ในยุคดังกล่าวต่อไป

5. สรุปวิเคราะห์

จากการศึกษาวิเคราะห์ “ปรัชญาชีวิตตามแนวคิดทางพุทธปรัชญาเถรวาท” พบว่า มนุษย์มีความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตกับโลก และจักรวาล เพื่อกำหนดเป้าหมายชีวิตและสังคมของมนุษย์ ตามแนวคิดทางด้านของปรัชญา ในระยะแรกเริ่มของมนุษย์ที่ให้ความสนใจธรรมชาติ และปรากฏการณ์เบื้องหลังธรรมชาติที่อยู่ห่างไกลจากตัวมนุษย์ ก่อนจะคลี่คลายไปสู่ความสนใจชีวิตและสังคมมนุษย์ แนวคิดด้านปรัชญาในยุคต่อมาจึงพยายามเข้าไปวิจารณ์พฤติกรรมมนุษย์ เพื่อให้เข้าถึงความหมายที่แท้จริงของชีวิตและสังคม พยายามสืบค้นหาที่มา ธรรมชาติ คุณค่า การกำเนิด จุดหมายปลายทาง และชะตากรรมของชีวิตมนุษย์ตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย เพราะคนไทยได้พัฒนาแนวคิดเชิงปรัชญาของตนขึ้นมาบนพื้นฐานทางวัฒนธรรมที่หลากหลายแตกต่างกันไปตามลักษณะทางชนชาติ สภาพภูมิประเทศ ขนบธรรมเนียม ประเพณี และลัทธิศาสนาที่รับมาจากชนชาติอื่น ตลอดจนสภาพความเป็นอยู่ของสังคมในยุคนั้น ๆ ปรับปรุงคัดเฟ้นและพัฒนาขึ้นบนพื้นฐานแนวคิดวัฒนธรรมแบบสังคมไทย กลายเป็นหลักการประเพณีปฏิบัติในชีวิตประจำวันอันเกี่ยวเนื่องด้วยศาสนาเป็นพื้นฐานชีวิต ซึ่งรวมเอาความเชื่อ ทัศนคติ ตลอดจนค่านิยมต่าง ๆ ของสังคมเข้าไว้ด้วย จากแนวคิดทางปรัชญาชีวิตตามแนวคิดทางพุทธปรัชญาเถรวาท ซึ่งหมายถึงโลกทัศน์และชีวทัศน์ ที่มนุษย์มีต่อโลกและชีวิต ซึ่งเป็นหลักการดำเนินชีวิตหรือหลักปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ที่ว่าด้วยมนุษย์ สังคม และสรรพสิ่ง ที่มีต่อจักรวาล หรือสิ่งทั้งหลายทั้งปวง ที่มนุษย์มีความสัมพันธ์เป็นระบบทั้งหมด เพราะเหตุนี้ ค่านิยม คติ เจตคติ ความคิด ความอ่าน และความเชื่อ ที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลในสังคม ซึ่งเป็นวงจรชีวิตตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตายในการกำหนดทิศทางของชีวิตมนุษย์และสรรพสิ่ง ในการดำเนินชีวิตระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ซึ่งเป็นการแสดงจุดยืน โดยมีเป้าหมายเพื่อให้ชีวิตเข้าถึงความสุข แนวคิดเหล่านี้ กระจัดกระจายอยู่ในรูปแบบกิจกรรมต่าง ๆ ทางสังคม ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมทางศาสนา การประกอบอาชีพ บทเพลง การละเล่น การเมืองการปกครอง และวัฒนธรรมประเพณี ตลอดจนถึงกิจกรรมการสร้างงานวรรณคดีในรูปแบบวรรณคดีมุขปาฐะและวรรณคดีลายลักษณ์ กวีนิพนธ์ในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของวรรณคดี จึงจำเป็นต้องอาศัยการศึกษาวิเคราะห์อย่างกว้างขวาง เพื่อสกัดเอาเนื้อแท้ของแนวคิดออกมา อันจะเป็นประโยชน์ต่อบรรยากาศการศึกษาปรัชญาชีวิตตามแนวคิดทางพุทธปรัชญาเถรวาทนั่นเอง

6. เอกสารอ้างอิง

กระแสร มลยาภรณ์ และคณะ. (2528). **มนุษย์กับวรรณกรรม**. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.

จินดา จันทร์แก้ว. “ปรัชญาไทย”. (2532). **มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. ทรงวิทย แก้วศรี บรรณาธิการ.

กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ดับบลิว. ที. สเตซ (W.T.STACE) (ผู้แต่ง). (2514). **ปรัชญากรีก**. แปลโดยปริชา ช่างขวัญยืน จากเรื่อง A Critical History of Greek Philosophy. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช.

นภาเดช กาญจนะ. (2541). **ปรัชญาชีวิตยุค 2000**. กรุงเทพมหานคร: สร้อยทอง.

บุญมี แท่นแก้ว และคณะ. (2529). **ปรัชญาเบื้องต้น**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.

ประเสริฐ ทรัพย์สุนทร. (2492). **ชีวทัศน์**. พระนคร: มหาชน.

ปราณี วงษ์เทศ. “พิธีฆ่าควายเลี้ยงผีของชาวขมุเมืองน่าน”. **ศิลปวัฒนธรรม**. ปีที่ 17 ฉบับที่ 11 เดือนกันยายน 2539.

พระราชวรมนูณี (ประยูร ธมมจิตโต). (2540). **ปรัชญากรีก**. กรุงเทพมหานคร: ศยาม.

พุทธทาสภิกขุ. (2544). **คู่มือมนุษย์ฉบับสมบูรณ์**. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพมหานคร: คณะธรรมทานไชยา.

- โพธิ์ แชมลำเจียก. (2539). **ผญา: มรดกภูมิปัญญาของบรรพบุรุษไทยพวน**. กรุงเทพมหานคร: บริษัทสามัคคีสาร (ดอกหญ้า) จำกัด.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2528). **สมันตปาสาทิกา (แปล) เล่ม 1**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2539). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525**. ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร: บริษัทอักษรเจริญทัศน์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542**. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คพับลิเคชั่น.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2540). **พจนานุกรมศัพท์ปรัชญาอังกฤษ-ไทย**. กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน.
- วิทย์ วิศทเวทย์. (2520). **ปรัชญาทั่วไป: มนุษย์โลก และความหมายของชีวิต**. กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์.
- วิทย์ วิศทเวทย์. ศาสตราจารย์. (2540). **ปรัชญาเบื้องต้น**. จัดพิมพ์เป็นครั้งที่ 14. กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์.
- วิธาน สุชีวงศ์ และสนธิ บางยี่ขัน. (2537). **ปรัชญาไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ส. ศิวลักษณ์ (นามแฝง). (2541). “แนวคิดทางปรัชญาไทย”. ใน **ความเป็นเลิศทางวิชาการ**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: มติชน.
- สถิต วงศ์สุวรรณ. (2541). **ปรัชญาตะวันออก**. กรุงเทพมหานคร: รวมสาส์น.
- สมบัติ จันทรวงศ์. (2537). **โลกทัศน์สุนทรภู่**. กรุงเทพมหานคร: มติชน.
- สมิคร บुरาวาศ. (2511). **วิชาปรัชญา**. พระนคร: บริษัทแพรววิทยา จำกัด.
- สุเชาวน์ พลอยชุม. (2537). **จริยศาสตร์แนวพุทธ**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- สุเมธ เมธาวิทยกุล. (2540). **ปรัชญาเบื้องต้น**. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.
- สุจิตรา (อ่อนค้อม) ธรณี. รศ.. (2540). **ปรัชญาเบื้องต้น**. กรุงเทพมหานคร: ทิพย์วิสุทธิ์.
- เสฐียรโกเศศ (นามแฝง). (2521). **ชีวิตชาวไทยสมัยก่อน และการศึกษาเรื่องประเพณีไทย**. กรุงเทพมหานคร: คลังวิทยา.
- อดิศักดิ์ ทองบุญ. (2540). **คู่มืออภิปรัชญา**. กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน.
- อมร โสภณวิเชษฐวงศ์. (2523). **ปรัชญาเบื้องต้น**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- Frederick Copleston. S. J. (1965). **A History of Philosophy**. Vol. VIII. Modern Philosophy. Bentham to Russell. New York: Image Books.